

Karolina Durka, Julia Sikorska, Maciej Trojan
(Uniwersytet Warszawski)

Postrzeganie oraz przestrzeganie dobrostanu zwierząt laboratoryjnych, hodowlanych oraz przetrzymywanych w ogrodach zoologicznych w kontekście obowiązującego prawa

1. Dobrostan zwierząt

Stosunek ludzi do zwierząt zależy w głównej mierze od poglądu na świat, wyznawanych zasad lub religii. Zwierzęta były obecne w życiu człowieka od zarania dziejów. Mięso i tłuszcz były źródłem pożywienia, skóry służyły do wytwarzania ubrań, a kości obrabiano i wykonywano z nich narzędzia codziennego użytku oraz elementy służące do walki. Z czasem dochodziło do wytworzenia relacji międzygatunkowej w postaci komensalizmu lub protokooperacji¹. Zwierzęta stawały się kompanami i towarzyszymi w polowaniach czy walkach².

Współcześnie zwierzęta obecne są w naszych domach, gospodarstwach, laboratoriach naukowych, ogrodach zoologicznych i, oczywiście, w środowisku naturalnym. Dobrostan zwierząt dzikich ale także, użytkowych jak i hodowanych w laboratoriach czy ogrodach zoologicznych jest dziś szeroko dyskutowanym problemem, a wielu ludzi chętnie widziałoby całkowity zakaz wykorzystywania zwierząt w badaniach naukowych, przetrzymywania w ogrodach zoologicznych czy też całkowitego wyeliminowania zwierzęcego mięsa z diety. Stan jak w jakim żyją zwierzęta, jak są zaspakajane ich potrzeby stał się przedmiotem badań oraz regulacji prawnych.

Aby możliwe było badanie dobrostanu zwierząt potrzebny był progres w dziedzinach takich jak ewolucyjna neurobiologia, ekologia behawioralna, etologia poznawcza czy medycyna weterynaryjna³. Obecnie nauka o dobrostanie zwierząt jest samo-

¹ J. Chmurzyński, B. Sadowski, *Biologiczne mechanizmy zachowania*, Warszawa 1989.

² M. O'Haire, *Companion animals and human health: Benefits, challenges, and the road ahead*, „Journal of Veterinary Behavior” 2010, 5, s. 226-234.

³ V. Lund, G. Coleman, S. Gunnarsson, M.C. Appleby, K. Karkinen, *Animal welfare science - Working at the interface between natural and social sciences*, „Applied Animal Behaviour Science”, 2006, 97, s. 37-49.

dzielną dziedziną badań.

Sam termin - dobrostan jest bardzo szeroki i nie istnieje jego jedna, powszechnie przyjęta definicja. Generalnie dobrostan definiuje się albo bardzo ogólnie, nie wnikając w szczegóły jak w przypadku propozycji Brooma⁴, który twierdzi, że jest to stan, w którym zwierzę potrafi radzić sobie ze środowiskiem w którym przebywa, albo proponuje się bardziej dokładnie sprecyzowane kryteria określając go jako zespół warunków środowiskowych zaspakajających nie tylko podstawowe potrzeby biologiczne osobnika, ale także, a może przede wszystkim potrzeby behawioralne pozwalające na ekspresję całego potencjału genetycznego osobnika⁵. Ponieważ nawet na dość niskim poziomie organizacji zachowania, w czynnościach o charakterze instynktownym, zwierzęta przejawiają towarzyszące zachowaniu emocje, wielu badaczy kładzie szczególny nacisk na emocjonalny aspekt dobrostanu, a więc zapewnienie zwierzętom możliwości ekspresji zachowań przy udziale bodźców apetytywnych przy ograniczaniu do minimum sytuacji awersyjnych⁶. Wielu badaczy zarzuca, że mimo usilnych starań dobrostan to jednak niejasne pojęcie odnoszące się do subiektywnych doświadczeń, do których nie mamy bezpośredniego dostępu, a co za tym idzie trudno nam znaleźć obiektywne miary stanu osobnika⁷. Argument ten ma jednak już sto lat⁸ i dziś jest skutecznie obalany przez badania z dziedzin takich jak neurobiologia czy etologia poznawcza⁹.

Dobrostan odnosi się więc jednocześnie do stanu zwierzęcia i jego relacji ze środowiskiem w związku z tym nie ma i chyba nigdy nie będzie jednego, uniwersalnego miernika dobrostanu zwierząt¹⁰.

Nauka zajmująca się dobrostanem zwierząt posługuje się dwoma paradygmata. W podejściu uproszczonym wskaźniki dobrostanu dotyczą tylko stanu zdrowia osobnika oraz stopnia zaspokojenia jego potrzeb biologicznych¹¹. W drugim paradygmacie wskaźniki stanowią agregacje jak największej liczby zmiennych o charakterze fizjologicznym oraz behawioralnym. W przypadku wskaźników fizjologicznych najczęściej mierzy się poziom adrenaliny lub innych hormonów, a także dokonuje się pomiarów rytmu serca¹². Wskaźniki behawioralne z kolei koncentrują się na prawidłowym lub nie prawidłowym realizowaniu zachowań pokarmowych, rozrodczych, terytorialnych, higienicznych, eksploracyjnych, społecznych czy związanych ze snem i odpoczynkiem¹³.

⁴ D.M. Broom, *Animal welfare concepts and measurement*, „Journal of Animal Science” 1991, 69, s. 4167-4175.

⁵ R. Kolacz, E. Bodak, *Welfare of animals and criteria of its evaluation*, „Medycyna Weterynaryjna” 1999, 55(3), s. 147-153.

⁶ I. Duncan, *Welfare is to do with what animals feel*, „Journal of Agricultural and Environmental Ethics” 1993, 6, s. 8-14; M.S. Dawkins, *A user's guide to animal welfare science*, „Trends in Ecology and Evolution” 2006, 25(2), s. 77-82.

⁷ M.R. Baxter, *Ethology in environmental design for animal production*, „Applied Animal Ethology” 1983, 9, s. 207-220.

⁸ J.B. Watson, *Psychology as the Behaviorist Views it*, „Psychological Review” 1913, 20, s. 158-177.

⁹ D.R. Griffin, G.B. Speck, *New evidence of animal consciousness*, „Animal Cognition” 2003 7, s. 5-18; Por.: M. Trojan, *Na tropie zwierzęcego umysłu*, Warszawa 2013.

¹⁰ A. Reinholz-Trojan, *Znaczenie wiedzy o zachowaniu zwierząt w kontekście dobrostanu na przykładzie bydła domowego (Bos taurus)* [w:] *Zachowanie się zwierząt*, red. M. Trojan, Warszawa 2007.

¹¹ M.S. Dawkins, *A user's guide to animal welfare science*, „Trends in Ecology and Evolution” 2006, 25(2), s. 77-82.

¹² A. Reinholz-Trojan, *Znaczenie wiedzy o zachowaniu zwierząt w kontekście dobrostanu na przykładzie bydła domowego (Bos taurus)* [w:] *Zachowanie się zwierząt*, red. M. Trojan, Warszawa 2007.

¹³ C. Phillips, *Cattle Behaviour and Welfare*, Oxford 2002.

Często wskaźnikami dobrostanu zwierząt jest występowanie wskaźników jego obniżenia lub braku np. skrócona oczekiwana długość życia, uszkodzenia ciała, choroby, zaburzenia wzrostu i rozrodu, immunosupresja, zaburzenia zachowania czy występowanie stereotypii lub autonarkotyzm¹⁴.

W badaniach i pomiarach dobrostanu od 1993 można posilkować się wskazania-
mi *Farm Animal Welfare Council* (FAWC), która zaproponowała aby mierzyć dobrostan w oparciu o tzw. „pięć swobód” (*five freedoms*). Wolności od bólu, kalectwa i chorób - poprzez zagwarantowanie zwierzętom profilaktyki oraz wczesnej diagnozy i leczenia. Wolności od głodu i pragnienia - przez zapewnienie dostępu do pożywienia i świeżej wody gwarantującego właściwą kondycję fizyczną i energię. Wolności od niewygody - przez zapewnienie odpowiedniego środowiska, w tym schronienia i miejsca do wypoczynku. Wolności od strachu i niepokoju - przez zapewnienie właściwych warunków i sposobu traktowania zwierząt, który pozwala na uniknięcie dyskomfortu psychicznego oraz swobodzie ekspresji naturalnych zachowań - przez zapewnienie dostatecznej ilości fizycznej przestrzeni, właściwych warunków w pomieszczeniach i towarzystwa innych zwierząt swojego gatunku¹⁵.

Choć cierpienie, ból, długotrwały stres i niski poziom dobrostanu często ze sobą współwystępują, to jednak dobrostan jest pojęciem szerszym - jego poziom może być niski nawet jeśli nie mamy do czynienia z cierpieniem jako takim¹⁶.

Można przyjąć, że brak zapewnienia w jakimkolwiek stopniu tzw. „pięciu swobód” można opisać na kontinuum od całkowitego braku radzenia sobie przez osobnika ze środowiskiem po przez występujące na tym obszarze niedobory wskazujące na niski poziom dobrostanu, aż do całkowitego zapewnienia zwierzętom wolności w tym zakresie.

Powyższe kwestie, w równej mierze dotyczą problemu dobrostanu zarówno zwierząt laboratoryjnych, przebywających w ogrodach zoologicznych, gospodarskich, a także domowych. Jednak każda z tych grup, ze względu na swą odmienną odnośnie wykorzystywania jej przez człowieka, wymaga pewnych szczegółowych wytycznych oraz rozwiązań prawnych¹⁷.

2. Dobrostan zwierząt laboratoryjnych

Zwierzęta laboratoryjne ze względu na swoją specyfikę są grupą najlepiej prawnie chronioną. Można stwierdzić, że w krajach wysokorozwiniętych niemożliwe jest prowadzenie badań oraz przetrzymywanie zwierząt laboratoryjnych bez zezwoleń i kontroli, która dotyczy zarówno procesu hodowli jak i poszczególnych projektów badawczych. Pierwszym prawem regulującym sposób postępowania ze zwierzętami laboratoryjnymi na naszym kontynencie była „Europejska Konwencja w sprawie ochrony zwierząt kręgowych wykorzystywanych do celów doświadczalnych oraz innych celów

¹⁴ D.M. Broom, *A usable definition of animal welfare*, „Journal of Agricultural and Environmental Ethics” 1993, 6, 15-23.

¹⁵ FAWC (Farm Animal Welfare Council), *Second report on priorities for research and development in farm animal welfare*, Tolworth 1993.

¹⁶ A. Reinholz-Trojan, *Znaczenie wiedzy o zachowaniu zwierząt w kontekście dobrostanu na przykładzie bydła domowego (Bos taurus)* [w:] *Zachowanie się zwierząt*, red. M. Trojan, Warszawa 2007.

¹⁷ Rada Europy, *Europejska Konwencja w sprawie ochrony zwierząt kręgowych wykorzystywanych do celów doświadczalnych i innych celów naukowych*, Strasburg 1986.

naukowych” podpisana 18 marca 1986 roku¹⁸. Polska jednak nie była sygnatariuszem tej konwencji, ale wchodząc do Unii Europejskiej została zobligowana do jej respektowania. Obecnie Konwencja Europejska wraz z dyrektywą podpisaną przez Parlament Europejski oraz Radę 22 września 2010 roku wyznaczyła nowy Europejski standard doświadczeń na zwierzętach. Podkreśla ona tak zwaną zasadę „3R” oraz została m.in. poszerzona o przepisy dotyczące głowonogów, które jak się okazało w badaniach również zdolne są do odczuwania np. bólu czy cierpienia¹⁹.

Zasada „3R” którą należy się kierować przy projektowaniu i prowadzeniu badań z udziałem zwierząt laboratoryjnych pochodzi od trzech słów z języka angielskiego *Replacement*, *Reduction*, *Refinement*. Stanowią one wskazówki dotyczące najważniejszych elementów projektu, na które komisje etyczne wydające zgodę na badania są szczególnie wyczulone:

1) *Replacement* - zastąpienie, w myśl tej zasady należy, jeśli tylko jest to możliwe, użyć w badaniach, metody alternatywnej, czyli zastąpić żywe zwierzę np. mechanicznym modelem, symulacją komputerową, sztucznie wyhodowaną tkanką itp.;

2) *Reduction* - zmniejszenie, czyli zredukowanie liczebności zwierząt w grupach eksperymentalnych. Reguła ta obliuguje naukowców do takiego dobierania metodologii badań oraz narzędzi statystycznych, aby rzetelność i trafność wyników była uzyskana badając jak najmniejsze grupy, a także z unikaniem konieczności powtarzania badania, co wiązałoby się z wykorzystaniem kolejnej partii zwierząt;

3) *Refinement* - złagodzenie, które wiąże się z takim zaprojektowaniem samej procedury badania, aby nie narażać zwierząt laboratoryjnych na obniżenie dobrostanu, czy działania zbędnych bodźców awersyjnych prowadzących do wystąpienia niepotrzebnego stresu lub cierpienia²⁰.

W Polsce kwestię doświadczeń na zwierzętach, jako pierwsza regulowała na bardzo dużym poziomie ogólności ustawa o ochronie zwierząt z dnia 21 sierpnia z 1997 roku, która obowiązywała aż do momentu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. W 2005 roku uchwalono nową, odrębną regulację prawną „Ustawę o doświadczeniach na zwierzętach” która obowiązuje po dziś dzień, choć jest w trakcie nowelizacji,²¹ gdyż do 1 stycznia 2018 roku konieczne jest zawarcie nowej dyrektywy, która uwzględniałaby nowe standardy unijne²².

Obecna ustawa, reguluje problem nadzoru przeprowadzanych badań. Zgodę na przeprowadzenie badania może otrzymać tylko projekt, który przeszedł pozytywną akceptację tzw. lokalnej komisji etycznej, w skład, której wchodzi zarówno przedstawiciele środowisk badawczych jak i organizacji chroniących zwierzęta. Zgodę może otrzymać tylko osoba posiadająca uprawnienia do prowadzenia badań na zwierzętach, a badanie musi być zrealizowane w placówce będącej na liście dopuszczonych do tego typu eksperymentów. Przebieg eksperymentu jest nadzorowany przez wyznaczoną w

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Parlament europejski i Rada, *Dyrektywa w sprawie ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych*, Bruksela 2010.

²⁰ V. Baumans, *Use of animals in experimental research: an ethical dilemma?*, „Gene therapy” 2004, 11, s.64-66.

²¹ M. Micińska-Bojarek, *Europejski standard doświadczeń na zwierzętach. Aspekty humanitarno-prawne*, „Przegląd prawa ochrony środowiska” 2012, 3, s. 111- 127.

²² M. Z. Felsmann, J. Szarek, M. Felsmann, E. Strzyżewska, *Protection of animals used in experiments in Polish law- history, present day and perspective: a review*. „Veterinari Medicina” 2014, 59, s.117-123.

projekcie osobę - mającą uprawnienia do nadzorowania. Osoba ta nie musi być z tej samej jednostki co prowadzący badanie autor projektu. W przypadkach spornych, np. gdy lokalna komisja nie chce udzielić zgody na proponowane badanie, badacz może odwołać się do Komisji Krajowej.

Wniosek do komisji musi zawierać nie tylko merytoryczne uzasadnienie proponowanych badań, ale także dokładną listę procedur eksperymentalnych z wyszczególnionym stopniem inwazyjności przy każdej z zastosowanych procedur. Przy tworzeniu "Skali Inwazyjności" uwzględniono systemy kategoryzacji inwazyjności opracowane przez: The Scientists' Center for Animal Welfare²³,²⁴ (Bethesda, Maryland, USA), the Canadian Council on Animal Care (Categories of Invasiveness in Animal Experiments²⁵ oraz Australian and New Zealand Council for the Care of Animals in Research and Teaching²⁶.

Ocena stopnia inwazyjności realizowanych procedur jest jednym z najważniejszych elementów opinii wydawanych przez lokalne komisje etyczne. Skala Inwazyjności badań obejmuje prace na wszystkich kręgowcach oraz głowonogach, a więc takich zwierzętach, których zgodnie ze stanem dzisiejszej wiedzy, układ nerwowy pozwala na odczuwanie cierpienia i emocji. Celem użycia skali jest dokonanie oceny oraz wystandardyzowanie i zobiektywizowanie sposobu oceniania inwazyjności procedur proponowanych we wnioskach. Skala opiera się na zamieszczonych przy niej przykładach i nie zawsze pozwala na jednoznaczne rozróżnienie między dwoma kolejnymi stopniami inwazyjności. Przy określaniu stopnia inwazyjności proponowanej procedury doświadczalnej należy uwzględnić:

- oprócz procedury, konsekwencje jej zastosowania w późniejszym czasie;
- gatunek zwierzęcia laboratoryjnego w celu uwzględnienia właściwego poziomu organizacji kognitywnej i emocjonalnej układu nerwowego;
- zastosowanie humanitarnego zakończenia (*humane endpoints*) doświadczeń prowadzących do śmierci
- możliwość zmniejszenia cierpienia w przypadku doświadczeń inwazyjnych, po których zwierzęta mają pozostać przy życiu, np. przez podanie leków przeciwbólowych.

Skala składa się z 4 stopni inwazyjności, plus tzw. stopnia X. Stopień pierwszy, najniższy określa procedury nieinwazyjne, w trakcie trwania których, żadne ze zwierząt uczestniczących w badaniach nie jest narażone na cierpienie lub jakikolwiek uszczerbek na zdrowiu. Przykładem takiej procedury są wszystkie obserwacje i testy behawioralne prowadzone na zwierzętach laboratoryjnych. Stopień drugi dopuszcza procedury powodujące chwilowy lekki ból lub stres lub długotrwały lekki dyskomfort. W tym stopniu inwazyjności mieści się wiele przykładów procedur od prawidłowo przeprowadzanej eutanazji po krótkie zabiegi typu pobieranie krwi, iniekcje, krótkotrwała deprywacja potrzeb biologicznych, lub krótkotrwałe zadziaływanie stresora np. podczas przenoszenia

²³ A.F. Fraser, *An analysis of suffering*. [w:] *The Experimental Animal in Biomedical Research*, red. B.E. Rollin, M.L. Kessel, Boca Raton 1990.

²⁴ F.B. Orlans, F.B. *In the Name of Science. Issues in Responsible Animal Experimentation*, New York 1993.

²⁵ Canadian Council on Animal Care, *Care Categories of Invasiveness in Animal Experiments*, Ottawa 1991.

²⁶ D.J. Menor, C.S.W. Reid, *Concepts of animal well-being and predicting the impact of procedures on experimental animals*, [w:] *Improving the Wellbeing of Animals in the Research Environment*, Australian and New Zealand Council for the Care of Animals in Research and Teaching (ANZCCART), red. G. Osmond, South Australia 1994.

unieruchomionego zwierzęcia do z klatki domowej do aparatu badawczego.

Od stopnia trzeciego wzwyż zastosowanie procedur wymaga pisemnego, odrębnego uzasadnienia we wniosku powodu zastosowania takiej procedury.

Stopień inwazyjności trzeci łączy procedury powodujące krótkotrwały, umiarkowany ból lub stres. Realizacja tego typu procedur nie powinna prowadzić do wystąpienia trwałych i istotnych zmian zarówno w zachowaniu zwierząt, jak również w poziomie fizjologicznych parametrów. Procedury te nie mogą prowadzić do wystąpienia u zwierząt samookaleczenia, odwodnienia, anoreksji, zwiększonej aktywności ruchowej, zwiększonej wokalizacji, wzrosty agresji, wystąpienia stereotypii lub innych zachowań patologicznych. Przykładem takich procedur mogą być drobne zabiegi operacyjne w znieczuleniu, podczas których nie dochodzi do usunięcia lub zmiany ważnych dla życia tkanek i narządów, deprywacja potrzeb biologicznych w krótkim czasie, ale występująca ponad typowy okres dla gatunku, czy narażenie na szkodliwe, stresujące bodźce, ale w warunkach zapewniających możliwość ucieczki.

Stopień czwarty jest w zasadzie najwyższym stosowanym stopniem inwazyjności. Procedury takie powodują silny stres lub ból prowadząc do nieodwracalnych uszkodzeń ciała i funkcji psychicznych organizmu. Doświadczenia wywołuje umiarkowane lub poważane cierpienie (dystres) i dolegliwości mogące przejawiać anormalnym zachowaniem. Wskaźnikami takiego stanu mogą być: odwodnienie, wzmożona wokalizacja, długotrwały bezruch, anoreksja, objawy infekcji itp. Do stopnia czwartego kwalifikują się więc procedury w których np. unieruchamia się zwierzę na wiele godzin, stres w postaci pozbawienia opieki matki, interakcja drapieżnik-ofiara, wystawianie na szkodliwe, silnie stresujące bodźce bez możliwości ucieczki, podawania środków farmakologicznych trwale zaburzających stan fizjologiczny organizmu, wywołanie choroby popromiennej, wywoływanie śmiertelnych chorób czy przywracanie do świadomości i utrzymywanie przy życiu zwierząt okaleczonych po poważnych zabiegach chirurgicznych.

Ostatni stopień skali nie ma numeru. Jest oznaczony literą „X”. W zasadzie jest stosowany niezwykle rzadko, w wyjątkowych przypadkach, jeśli nie ma szansy zastosowania innej procedury, a zadanie cierpienia jest niezbędne i uzasadnione. Procedury stopnia „X” powodują skrajne cierpienia, ostry ból przekraczający próg tolerancji u nieznieczulonych zwierząt, poddanie działaniu środków chemicznych lub stresorom których użycie prowadzi do w końcu do śmierci. Drastyczne przykłady takich procedur to poddawanie oparzeniom bez znieczulenia lub doprowadzenie do śmierci z powodu zatrucia czy odwodnienia. Jeszcze raz trzeba podkreślić, że stopień inwazyjności X praktycznie nie znajduje zastosowania w badaniach naukowych prowadzonych w naszym kraju.

Zasady postępowania oraz hodowli zwierząt laboratoryjnych są więc stosunkowo dobrze opisane prawnie. Ochrona tych gatunków jest podyktowana naturalną konsekwencją tego, że to właśnie zwierzęta laboratoryjne czasem pozbawiane są właściwego dobrostanu. Oczywiście prawo nie jest doskonałe. Czasem wykracza w obronę zwierząt za daleko. Na przykład ustawodawca zabrania, słusznie zresztą, badań na zwierzętach bezdomnych. Chodzi o to by nie dochodziło do handlu bezpieczeństwa zwierzętami oraz aby te, które z racji swej sytuacji już cierpią nie były przedmiotem badań naukowych. Jednakże prawo to bardzo utrudnia prowadzenia badań np. parazytologom badającym choroby przenoszone w populacji zwierząt bezdomnych. Z drugiej

strony słabe finansowanie działalności lokalnych komisji etycznych przekłada się bezpośrednio na niedostatecznie dobry stopień kontroli i weryfikacji prowadzonych lub ukończonych projektów. Nie zmienia to jednak faktu, że na przestrzeni ostatnich 15 lat sytuacja zwierząt laboratoryjnych uległa zdecydowanie zmianie na lepsze.

3. Dobrostan zwierząt hodowanych w ogrodach zoologicznych

Podobnie jak użycie zwierząt w badaniach naukowych, hodowla dzikich zwierząt w ogrodach zoologicznych bywa przedmiotem dyskusji i sporów często wykraczających poza merytoryczne ramy.

Ogrody zoologiczne we współczesnym rozumieniu tego terminu (w przeciwieństwie do zwierzyńców) mają historię równie długą jak badania z użyciem zwierząt laboratoryjnych. Pierwsze ZOO o charakterze naukowo-hodowlanym powstały na przełomie wieków XVIII i XIX w. w Wiedniu (1752), Paryżu (1759) i Londynie (1826). Ich założycielami byli członkowie towarzystw badawczych, zainteresowani obserwowaniem zachowania egzotycznych zwierząt, których badanie w naturalnym środowisku było wtedy praktycznie niemożliwe. Współcześnie ogrodem zoologicznym nazywamy placówkę o profilu naukowo-badawczym dostępną dla szerokiej publiczności, której zadaniem jest szeroko pojęta hodowla dzikich zwierząt. Ochrona gatunków ginących i zagrożonych wyginięciem poprzez ich rozmnażanie w warunkach niewoli, a także reintrodukcja - przywracanie do natury. Wizja współczesnego ogrodu zoologicznego jest odzwierciedleniem jego rzeczywistej roli w działaniach podejmowanych na rzecz ochrony dzikich gatunków zwierząt, propagowania idei ochrony przyrody, prowadzenia badań naukowych i szerokiej edukacji społeczeństwa w zakresie ochrony dzikich gatunków i ich roli w ekosystemach²⁷.

Zalecenia zdefiniowane w ramach pięciu swobód (*five freedoms*) przez Farm Animal Welfare Council (FAWC) są także podstawom wyznacznikiem dobrostanu zwierząt żyjących w ogrodach zoologicznych²⁸. Dobrostan zwierząt przetrzymywanych w ogrodach zoologicznych jest monitorowany również według „pięciu swobód”.

Jednak specyfika działalności tych placówek powoduje, że posługują się one innymi regulacjami prawnymi oraz zasadami postępowania niż to ma miejsce w przypadku zwierząt gospodarskich czy laboratoryjnych.

Do dokumentów międzynarodowych regulujących kwestie zwierząt trzymanych w ogrodach zoologicznych należą:

- 1) Konwencja Waszyngtońska (CITES),
- 2) Konwencja Bońska,
- 3) Konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedliskach,
- 4) Konwencja o różnorodności biologicznej,
- 5) Kodeks Etyki Ogrodów Zoologicznych (w ramach Zrzeszenia Europejskich Ogrodów Zoologicznych EAZA).

Na poziomie europejskim regulacje dotyczące hodowli dzikich zwierząt w

²⁷ P.J.S. Olney, *Tworzenie Przyszłości dla Dzikiej Przyrody. Strategia Ochrony Ogrodów Zoologicznych i Akwariów*, Berno 2005.

²⁸ FAWC (Farm Animal Welfare Council), *Second report on priorities for research and development in farm animal welfare*, Tolworth, 1993.

ogrodach zoologicznych znalazły się w Dyrektywie 1999/22/WE²⁹, przyjętej 29 marca 1999 r. Jej celem jest ochrona dzikiej fauny i zachowanie różnicowania biologicznego przez przyjęcie środków związanych z wydawaniem licencji i przeprowadzaniem inspekcji ogrodów zoologicznych, a przez to zwiększenie roli ogrodów zoologicznych w ochronie różnicowania biologicznego. Dyrektywa jest unijnym aktem wykonawczym do Konwencji o różnorodności biologicznej³⁰. W dokumencie tym ogrody zoologiczne zdefiniowane są jako wszelkie stałe placówki, w których zwierzęta różnych gatunków przetrzymywane są w celach pokazywania ich publiczności przez 7 lub więcej dni w roku, z wyjątkiem cyrków, sklepów ze zwierzętami oraz instytucji wyłączonych z obowiązku spełniania wymagań niniejszej dyrektywy w związku z faktem, że nie pokazują one publiczności znacznej liczby zwierząt lub gatunków, i że wyłączenie takie nie będzie zagrażać celom niniejszej dyrektywy. W art. 3 Dyrektywy opisane zostały tzw. środki ochronne, które powinny być podejmowane przez ogrody zoologiczne. Są to:

- udział w badaniach korzystnych dla ochrony gatunków, szkolenie w zakresie umiejętności związanych z ochroną, wymiana informacji dotyczących ochrony gatunków, gdzie sytuacja tego wymaga, hodowla, ponowne zasiedlanie lub ponowne wprowadzanie gatunków do ich naturalnego środowiska;

- wspieranie edukacji społeczeństwa i świadomości związanej z ochroną różnicowania biologicznego, w szczególności przez zapewnianie informacji o prezentowanych gatunkach i ich naturalnych siedliskach;

- zapewnianie zwierzętom warunków przebywania, które mają na celu spełnienie biologicznych i ochronnych wymagań poszczególnych gatunków, między innymi przez zapewnianie szczegółowego ulepszenia wybiegów zgodnie ze specyfiką gatunku i utrzymywanie wysokiego standardu opieki nad zwierzętami, łącznie z rozwiniętym programem zapobiegawczej i leczniczej opieki weterynaryjnej oraz wyżywienia;

- zapobieganie ucieczkom zwierząt w celu uniknięcia możliwego ekologicznego zagrożenia gatunków miejscowych oraz zapobieganie wdarciu się zewnętrznych szkodników i insektów;

- prowadzenie aktualnych rejestrów dotyczących zwierząt znajdujących się w ogrodzie zoologicznym zgodnie z zarejestrowanymi gatunkami.

Dyrektywa zaleca też podejmowanie środków związanych z udzielaniem licencji i przeprowadzaniem inspekcji istniejących i nowo powstających ogrodów zoologicznych w celu zapewnienia zgodności z wymogami zapisanymi w art. 3.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej wiązało się z koniecznością implementacji do prawa krajowego Dyrektywy Rady 1999/22/WE w określonych terminie (do 9 kwietnia 2002 r.), po to, by cele i wymagania zawarte w Dyrektywie mogły być stosowane efektywnie.

4 lipca 2012 r. została przyjęta Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie strategii Unii Europejskiej w zakresie ochrony i dobrostanu zwierząt na lata 2012-2015³¹.

²⁹ Rada Unii Europejskiej. *Dyrektywa 1999/22/WE dotycząca trzymania dzikich zwierząt w ogrodach zoologicznych*, Bruksela 1999.

³⁰ T. Gardocka, A. Gruszczyńska, *Dyrektywa Rady 1999/22/WE jako instrument harmonizacji prawa państw członkowskich w zakresie regulacji dotyczących dobrostanu zwierząt dzikich utrzymywanych w ogrodach zoologicznych*, Warszawa 2014.

³¹ Parlament Europejski, *Rezolucja 2012/2043(INI) w sprawie strategii Unii Europejskiej w zakresie ochrony i dobrostanu zwierząt na lata 2012-2015*, Bruksela 2012.

Treść Rezolucji zawiera kwestie dotyczące przyszłej polityki ochrony i dobrostanu zwierząt trzymanyh w ogrodach zoologicznych, a także zwierząt gospodarskich i domowych. Zgodnie z pkt. 3 Rezolucji dobrostan zwierząt stanowi kwestię złożoną i wielowątkową, ma znaczenie dla polityki międzynarodowej i krajowej, obejmuje aspekty etyczne, naukowe, ekonomiczne, kulturowe i polityczne. W dokumencie uwzględniono m. in. definicję dobrostanu zwierząt opracowaną przez Światową Organizację Zdrowia (OIE), dwanaście dodatkowych zasad i kryteriów wysokiego poziomu dobrostanu zwierząt, które powstały w ramach projektu Właściwego Dobrostanu (*Welfare Quality*) oraz Dyrektywę Rady 1999/22/WE. W Rezolucji zauważa się, że „obecnie nadal występują niedociągnięcia w zakresie zgodności z przepisami w dziedzinie dobrostanu zwierząt, pomimo postępu poczynionego w niektórych obszarach” i, że „obecne prawodawstwo dotyczące dobrostanu zwierząt jest już w dużej mierze wystarczające, lecz przepisy nie są stosowane w pożądanym stopniu we wszystkich państwach członkowskich” a zapewnienie przestrzegania prawodawstwa w tym zakresie jest konieczne (pkt 30). Pracownicy i weterynarze pracujący w ogrodach zoologicznych powinni posiadać odpowiednie szkolenia i kwalifikacje (pkt 20). W Rezolucji znalazł się zapis o obowiązku przedkładania Komisji przez państwa członkowskie sprawozdań dotyczących wdrażania prawodawstwa UE w zakresie dobrostanu zwierząt, w tym planu działania na kolejne lata, oraz wymóg publikowania przez Komisję otrzymanych sprawozdań wraz z ich streszczeniem (pkt 69 e). Wobec państw członkowskich, które nie przedłożyły sprawozdań lub nie podejmą się realizacji przeprowadzania kontroli i inspekcji powinny być podjęte odpowiednie działania (pkt 69 f).

Parlament Europejski przyznał, że największy problem w zakresie dobrostanu zwierząt w Europie stanowi nieprzestrzeganie i nieegzekwowanie przepisów. W związku z tym przyszłe prawodawstwo powinno opierać się na okresach przejściowych, tak, by możliwa była ocena całego procesu i podjęcie aktywnych działań. W Rezolucji podkreśla się, że istotnym warunkiem na drodze do uzyskania jednolitych standardów dobrostanu zwierząt w Europie jest zapewnienie szkoleń, informacji i wytycznych obejmujących przepisy i leżącą u ich podstaw wiedzę naukową, które dotarłyby do osób zawodowo zajmujących się zwierzętami.

W związku z problemami z wdrożeniem Dyrektywy 1999/22/WE Parlament Europejski przyjął inicjatywę opracowania przez Komisję „Zalecanego kodeksu postępowania dla ogrodów zoologicznych” w którym miałyby się znaleźć wytyczne dotyczące odpowiednich praktyk w zakresie utrzymania zwierząt i gatunków dzikich w niewoli. Przetarg na opracowanie takiego dokumentu został ogłoszony w maju 2012 r., jednak do tej pory kodeks nie został opublikowany.

W Polsce kwestie ogrodów zoologicznych regulują następujące akty prawne:

- Ustawa o Ochronie Przyrody,
- Ustawa o Ochronie Zwierząt,
- Rozporządzenie Ministra Środowiska w sprawie warunków hodowli i utrzymywania poszczególnych grup gatunków zwierząt w ogrodzie zoologicznym,
- Rozporządzenie Ministra Środowiska w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy w ogrodach zoologicznych.

Opracowanie regulacji prawnych dotyczących trzymania dzikich zwierząt w ogrodach zoologicznych i kwestia odpowiedniego zapewnienia osobnikom wielu gatunków właściwego poziomu dobrostanu to niełatwe zadanie. W odniesieniu do tej

kwestii można wyróżnić wartości wywodzone z trzech podstaw aksjologicznych, wokół których skupiają się poszczególne przepisy³²:

- prawo ochrony przyrody, tj. ochrona gatunkowa, badania naukowe i edukacja,
- prawo weterynaryjne, tj. przepisy dotyczące zdrowia zwierząt, a związku z tym i dobrostanu,
- ochrona etyczna zwierząt, tj. przepisy chroniące zwierzęta przed cierpieniem.

Wynikiem implementacji Dyrektywy 1999/22/WE do prawa polskiego jest przede wszystkim ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody³³. Przepisy regulujące kwestię ogrodów zoologicznych zostały zawarte przede wszystkim w Rozdziale 3 „Ogrody botaniczne, ogrody zoologiczne oraz ośrodki rehabilitacji zwierząt”. Art. 5 pkt 11 tej ustawy mówi, że ogród zoologiczny to „urządzony i zagospodarowany teren wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nim związanymi, gdzie zwierzęta gatunków dziko występujących są hodowane i utrzymywane w celu ochrony *ex situ*, prowadzenia badań naukowych i edukacji oraz w celu ich publicznej ekspozycji nie mniej niż 7 dni w roku”. Według art. 65 pkt 1 ogrody zoologiczne podlegają ochronie w celu zapewnienia ich prawidłowej działalności i rozwoju.

Art. 67 ust. 1 określa zasady utworzenia i prowadzenia ogrodu zoologicznego. Do tego wymagane jest zezwolenie ministra właściwego do spraw środowiska. Zezwolenie jest wydawane po zasięgnięciu opinii wojewody właściwego ze względu na miejsce położenia ogrodu zoologicznego, a także opinii organizacji zrzeszającej przedstawicieli ogrodów zoologicznych (art. 67 ust. 2). W Polsce taką organizacją jest Rada Dyrektorów Polskich Ogrodów Zoologicznych i Akwariów.

Minister właściwy do spraw środowiska może cofnąć lub zmienić zezwolenie, o którym mowa w art. 67 ust. 1, jeśli istnieją ku temu przesłanki. Ogrody zoologiczne są zobowiązane do uczestnictwa w badaniach naukowych, edukacji, prowadzenia hodowli zwierząt gatunków zagrożonych wyginięciem w celu ochrony *ex situ*, a następnie wprowadzenia do środowiska przyrodniczego w ramach programów ochrony tych gatunków, przetrzymywania zwierząt w warunkach odpowiadających ich potrzebom biologicznym oraz prowadzenia dokumentacji hodowlanej (art. 69 ust. 1).

Warunki hodowli i utrzymywania poszczególnych gatunków zwierząt w ogrodzie zoologicznym określa minister właściwy do spraw środowiska (art. 70).

Ustawa jasno określa również, które zwierzęta mają być hodowane i utrzymywane w ogrodach zoologicznych (art. 71). Należą do nich zwierzęta, które urodziły się i zostały wychowane poza środowiskiem przyrodniczym, zwierzęta, która nie mają szansy przeżycia poza ogrodem zoologicznym i zwierzęta, których populacja lub gatunek wymaga ochrony albo realizacji celów naukowych. Jest to częsty błąd zwiedzających, którzy patrząc na eksponowane osobniki myślą, że zwierzęta pochodzą z odłowu z naturalnego środowiska, albo że rozmnażanie ich jest kwestią decyzji podjętych bez konsultacji na szczeblu kontynentalnym.

Zgodnie z kolejnym artykułem (art. 72) w ogrodzie zoologicznym mogą znaleźć się wyłącznie te zwierzęta, którym można zapewnić właściwe warunki. Ponadto w

³² T. Gardocka, A. Gruszczyńska, *Dyrektywa Rady 1999/22/WE jako instrument harmonizacji prawa państw członkowskich w zakresie regulacji dotyczących dobrostanu zwierząt dzikich utrzymywanych w ogrodach zoologicznych*, Warszawa 2014.

³³ Dz.U. 2004 nr 92 poz. 880.

ogrodach zoologicznych zwierząt nie należy rozmnażać, jeśli ich potomstwo nie będzie miało odpowiednich warunków.

W ogrodach zoologicznych dokonywane są kontrole nie rzadziej niż raz na 3 lata. Przeprowadza je wojewoda właściwy ze względu na miejsce położenia ogrodu. Czynności te podejmuje z inicjatywy własnej lub na wniosek ministra właściwego do spraw środowiska (art. 77 ust. 1. i 2).

Kolejnym dokumentem jest Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 20 grudnia 2004 r., które – w oparciu o art. 70 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r.³⁴ – szczegółowo określa warunki hodowli i utrzymywania poszczególnych grup gatunków zwierząt w ogrodzie zoologicznym. W Rozporządzeniu znalazł się wykaz niezbędnych pomieszczeń i wyposażenia w urządzenia techniczne miejsc przebywania zwierząt (pomieszczenia podstawowe oraz pomieszczenia i urządzenia dodatkowe), minimalne warunki przestrzenne dla hodowli i utrzymywania zwierząt, a także niezbędne warunki do prowadzenia reprodukcji zwierząt.

Realizacja implementacji wymogów unijnych do polskiego porządku prawnego powinna być poddawana stałej ocenie i weryfikacji. Ewentualna nowelizacja przepisów powinna dotyczyć zarówno kwestii materialnych, jak i formalnych. Zmiany powinny objąć w szczególności regulacje dotyczące minimalnych norm utrzymania zwierząt w ogrodach zoologicznych, regulacje obejmujące wydawanie zezwoleń, tak, by decyzje były wydawane w oparciu o merytoryczną ocenę wniosku dokonywaną przez odpowiedni organ, a także regulacje dotyczące cofania zezwolenia – taka decyzja powinna być wiązana (kiedy ogród zoologiczny nie spełnia przepisów prawa powszechnego lub nie realizuje postanowień zezwolenia). Ciekawą propozycją wydaje się uzależnienie wydania zezwolenia przez Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska od wydania przez powiatowego lekarza weterynarii decyzji o spełnianiu wymagań weterynaryjnych, czyli nadania placówce weterynaryjnego numeru identyfikacyjnego i wpisania jej do rejestru³⁵.

Działania na rzecz zwierząt trzymanyh w niewoli podejmowane są ze względu na wartość ekologiczną, genetyczną, naukową, społeczną i edukacyjną, ale też ze względu na chęć zapobiegania wyginięciu wielu gatunków zwierząt³⁶. Właśnie te czynniki mogą stanowić jedną z przyczyn trudności w stworzeniu i realizacji regulacji prawnych w zakresie dobrostanu zwierząt żyjących w ogrodach zoologicznych. Mimo złożoności problemów dotyczących pracy ogrodów zoologicznych, jak również wielości gatunków zgromadzonych w tych placówkach, wykonano wielką pracę w kierunku utrzymywania właściwego dobrostanu zwierząt, choć pogodzenie warunków właściwej ekspozycji dla zwiedzających często jest trudne do pogodzenia z zapewnieniem odpowiednich warunków osobnikom zwłaszcza tych elementów, które dotyczą swobodnej ekspresji zachowań ze szczególnym uwzględnieniem możliwości oddalenia się, czy odpoczynku w osłoniętej kryjówce.

³⁴ Dz.U. 2005 nr 5 poz. 32.

³⁵ T. Gardocka, A. Gruszczyńska, *Dyrektywa Rady 1999/22/WE jako instrument harmonizacji prawa państw członkowskich w zakresie regulacji dotyczących dobrostanu zwierząt dzikich utrzymywanych w ogrodach zoologicznych*, Warszawa 2014.

³⁶ O. Cabaj, *Dyrektywa 1999/22/WE a unijna polityka ochrony i dobrostanu zwierząt*, Warszawa 2014.

4. Dobrostan zwierząt gospodarskich

Zwierzęta gospodarskie stanowią największą populację z opisywanych. Różnorodność gatunkowa nie jest tak wielka jak w przypadku ogrodów zoologicznych, lecz znacznie większa od gatunków hodowanych w laboratoriach. Jednocześnie aspekt ekonomiczny hodowli jest największy, a co za tym idzie masowość hodowli i rachunek ekonomiczny powodują najczęstsze naruszenia zasad dobrostanu.

Do oceny poziomu dobrostanu zwierząt gospodarskich stosowano pierwotnie minimalne kryteria³⁷:

- zapewnienie stałego dostępu zwierząt do wody - zarówno w kojcu, na stanowisku, czy wybiegu i pastwisku;
- zapewnienie co najmniej minimalnych wymiarów stanowisk i powierzchni kojca w którym ma przebywać osobnik
- prawidłowe funkcjonowanie wentylacji i właściwe oświetlenie budynków inwentarskich;
- prawidłowe gromadzenie, przechowywanie i zagospodarowanie odchodów.

Poprawnie jakości dobrostanu zwierząt w celu zapewnienie zwierzętom zdrowia, komfortu bytowania, a także zapobieganiu zranieniom i cierpieniu, jest obecnie regulowane zasadami ogólnymi i szczegółowymi dla różnych grup zwierząt gospodarskich.

Wymogi ogólne dotyczą wszystkich gospodarstw utrzymujących zwierzęta gospodarskie bez względu na gatunek i liczbę zwierząt zostały zdefiniowane w Dyrektywie 98/58/WE³⁸ dotyczącej ochrony zwierząt hodowlanych. Wymogi te określają: kwalifikacje osób obsługujących zwierzęta; dozоровanie zwierząt; przechowywanie dokumentacji dotyczącej leczenia i padnięć zwierząt; zapewnienie swobody ruchu osobnikom; jakości budynków i pomieszczeń, w których przebywają zwierzęta; zapewnienie zwierzętom właściwych dla gatunku warunków środowiskowych; żywienie zwierząt; postępowanie ze zwierzętami chorymi, zranionymi oraz wykonywanie zabiegów lekarsko-weterynaryjnych oraz technologii stosowanych w chowie i hodowli.

Wymogi dotyczące cieląt stanowią dodatkowe wskazówki, do przestrzegania których zobowiązani są posiadacze cieląt. Wymogi te zdefiniowane zostały w Dyrektywie Rady 2008/119/WE³⁹ ustanawiającej minimalne normy ochrony cieląt, przy czym za cielę uważa się zwierzę do ukończenia 6 m-ca życia bez względu na jego płeć. W przypadku cieląt wymagania dotyczą: zapewnienia odpowiedniej wielkości powierzchni; warunków środowiskowych w pomieszczeniach; zakazu wiązania cieląt i zakładania im kagańców; kontrolowania cieląt oraz opieki nad cielętami chorymi; odpowiedniego żywienia cieląt.

Osobno uregulowano wymogi dotyczące hodowli świń w Dyrektywie Rady 2008/120/WE⁴⁰ ustanawiającej minimalne normy ochrony dla tego gatunku. Świnie ze względu na intensywne zachowania społeczne winny być utrzymywane w grupach. Po-

³⁷ S. Nowowiejski, *Dobrostan zwierząt, minimalne warunki utrzymania koni*, <http://odr.zetobi.com.pl/zwierz/konie/kon002.htm> 2006.

³⁸ Rada Unii Europejskiej, *Dyrektywa 98/58/WE dotycząca ochrony zwierząt hodowlanych*, Bruksela 1998.

³⁹ Rada Unii Europejskiej, *Dyrektywa 2008/119/WE ustanawiająca minimalne normy ochrony cieląt*, Bruksela 1998.

⁴⁰ Rada Unii Europejskiej, *Dyrektywa Rady 2008/120/WE ustanawiająca minimalne normy ochrony świń*, Bruksela 1998.

wodują to utrzymywanie takich warunków hodowli by oprócz zachowania właściwej powierzchni i warunków środowiskowych nie dochodziło do zachowań agresywnych, a zabiegi weterynaryjne były wykonywane na zwierzętach wyizolowanych z grupy.

W naszym kraju przepisy w zakresie hodowli i wymogów dobrostanu określa rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 15 lutego 2010 roku w sprawie wymagań i postępowania przy utrzymywaniu zwierząt gospodarskich, dla których normy ochrony zostały określone w przepisach Unii Europejskiej⁴¹ (weszło w życie od dnia 30 czerwca 2010 r.) oraz wspomniana już wyżej Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt⁴².

W przypadku pozostałych gatunków zwierząt gospodarskich lub grup bydła (np. krowy, i jałówki) przepisy dobrostanu zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 28 czerwca 2010 r. w sprawie minimalnych warunków utrzymywania gatunków zwierząt gospodarskich innych niż te, dla których normy ochrony zostały określone w przepisach Unii Europejskiej⁴³. Rozporządzenie to określa normy ochrony dla: bydła (z wyłączeniem cieląt), koni, owiec, kóz, strusi, perlic, lisów polarnych, lisów pospolitych, jenotów, norek, tchórzy, królików, szynszyli, nutrii, jeleni, danieli oraz indyków, gęsi i kaczek, w gospodarstwach utrzymujących co najmniej 100 sztuk tych ptaków.

Ostatnio największe kontrowersje stanowiła jednak nie kwestia jakości chowu zwierząt gospodarskich, a sprawa uboju z zachowaniem należytych środków ograniczających cierpienie konającego zwierzęcia. Konflikt o charakterze etycznym i prawnym powstał, gdy w 2012 r. Trybunał Konstytucyjny orzekł, że rozporządzenie ministra rolnictwa z 2004 r., na którego podstawie dokonywano uboju rytualnego, było sprzeczne z ustawą o ochronie zwierząt z 1997r., a przez to z konstytucją. Spór miała rozwiązać rządowa nowelizacja ustawy o ochronie zwierząt, dopuszczająca ubój rytualny. W lipcu 2013 r. Parlament odrzucił jednak ten projekt z powodu licznych głosów protestów środowisk naukowych i organizacji stojących w obronie zwierząt. 10 grudnia 2014 roku Trybunał Konstytucyjny orzekł, że zakaz uboju rytualnego na potrzeby gmin żydowskich i grup muzułmańskich jest niekonstytucyjny przywracając de facto możliwość uśmiercania zwierząt bez wcześniejszego pozbawienia świadomości.

Nie ulega wątpliwości, że zwierzęta gospodarskie stanowią największą grupę gatunków narażanych na złe traktowanie jak i zaniedbania w trosce o ich dobrostan. Składają się na to słaba wrażliwość i wiedza ze strony osób sprawujących opiekę nad tymi zwierzętami, ekonomiczny nacisk na obniżanie kosztów produkcji rolnej oraz słaby poziom kontroli i egzekwowania prawa w zakresie znęcania się nad zwierzętami. W tym zakresie czeka nas wiele lat mozolnej pracy.

Celem przyszłych działań jest wypracowanie takich metod hodowli, w których maksymalizacja ekonomicznego zysku nie przekłada się na eksploatację zwierząt, a bierze pod uwagę ich potrzeby.

⁴¹ Dz. U z 2010 Nr 56, poz. 344 z późn. zm.

⁴² Dz. U z 2003 Nr 106, poz. 1002 z późn. zm.

⁴³ Dz. U. z 2010 Nr 116 poz. 778

5. Wnioski

W kontekście nauki o dobrostanie zwierząt interesujące mogą być też eksperymenty i badania w paradygmacie interakcji człowiek-zwierzę. Wzięły one początek z interdyscyplinarnej współpracy pomiędzy fizjologami, etologami oraz psychologami. Badania takie za cel mają wykrycie zmiennych wyjaśniających naturę oraz konsekwencje tego typu relacji zarówno dla ludzi jak i zwierząt.⁴⁴

Czasy w których dobrostan można było rozpatrywać w oderwaniu od zachowania bezpowrotnie minęły. Istotne jest jego komplementarne i zdolne do aplikacji poznanie i zrozumienie funkcji poszczególnych zachowań. Jakość życia zwierząt, niezależnie od tego czy są one laboratoryjne, dzikie, czy gospodarskie zależy przede wszystkim od nas i to właśnie na nas spoczywa odpowiedzialność, by zapewnić im właściwe warunki życia. Wydaje się więc, iż nauka o dobrostanie jest taką dziedziną, w którą powinny być zaangażowane zarówno nauki społeczne jak i przyrodnicze⁴⁵. Zasmuca i zastanawia więc fakt, że tak rzadko łączą one na tym polu swoje siły⁴⁶.

⁴⁴ V. Lund, G. Coleman, S. Gunnarsson, M.C., Appleby, K. Karkinen, *Animal welfare science - Working at the interface between natural and social sciences*, „Applied Animal Behaviour Science” 97, 2006, s. 37-49.

⁴⁵ A. Reinholz-Trojan, *Znaczenie wiedzy o zachowaniu zwierząt w kontekście dobrostanu na przykładzie bydła domowego (Bos taurus)* [w:] *Zachowanie się zwierząt*, red. M. Trojan, Warszawa 2007.

⁴⁶ V. Lund, G. Coleman, S. Gunnarsson, M.C., Appleby, K. Karkinen K. (2006). *Animal welfare science - Working at the interface between natural and social sciences*, „Applied Animal Behaviour Science” 97, s. 37-49.

Резюме

Восприятие и соблюдение благосостояния животных в лабораториях, зоопарках и фермах, в контексте существующего законодательства

Наука о благосостоянии животных это дисциплина очень молодая. Она же проявление заботы о существа, которые похоже на нас чувствуют эмоции ли объявляют когнитивные функции типичные для деятельности ума. Как восприятие благосостояния так и правовые решения однако обусловлены принадлежностью к определенной группе животных. Наиболее строгих правил касается к разведению и использовании лабораторных животных. Животные разводимые в зоопарках являются наиболее разнообразной группой видов с различными поведенческими привычками и этологическом предпочтениях. Тем не менее, самая слабая защита распространяется на крупнейшую категорию животных, используемых человеком - сельскохозяйственных животных. Благосостояние животных должно быть отражением нашей заботы о природную среду и все виды животных с особым упором на тех, которые используемы нами для различных целей.

Summary

Perceptions of and compliance with the welfare of laboratory animals, kept in zoos, and farming in the context of the applicable law

Animal welfare science is a relatively recent branch and it is a sign of concern about the creatures that feel emotions and manifest cognitive functions - just like humans. However, both the perception of welfare and legal solutions, depend on the kind of an animal. The most stringent regulations are applicable to breeding and use of laboratory animals. Animals kept in zoos are the most diverse group of species with different behavioral habits and ethological preferences. However, the livestock - the largest group of animals used by humans - is covered by the weakest protection. Animal welfare should be a reflection of our concern about the natural environment and all species with a particular focus on animals used by us for various purposes.

